

Sobre *El cop a la terra**

Jo no evocaré la figura de Marià Villangómez, sinó que parlaré d'un llibre que, per a mi, és, amb els *Sonets de Balansat*, un dels seus grans llibres, i parlaré de la creu o de la part obscura del que ha evocat abans Joan Vilà-Valentí i també del que ha evocat, parlant dels *Sonets de Balansat*, Joan Triadú. Parlaré d'*El cop a la terra*, datat el 1956, el mateix any que van sortir els *Sonets de Balansat*, però no publicat fins al cap de sis anys dins un clima literari molt determinat, que, en certs aspectes, va condicionar la seva lectura. Prova: el pròleg compost per Josep M. Llompart per a la primera edició.

En conjunt, *El cop a la terra* constitueix una ruptura, com remarca Llompart i com ha estat repetit posteriorment, fins i tot constitueix un cas únic dins la producció de Villangómez, però també és un llibre que té moltes arrels en l'obra anterior i que, a la vegada, va tenir moltes conseqüències en la posterior. Unes arrels i unes conseqüències que caldria resseguir i que jo no resseguiré. De fet, és una reflexió perfectament encadenada sobre una Eivissa concreta: l'Eivissa de la terra i no l'Eivissa de la mar. En el primer poema, titulat «La poesia», Villangómez exposa quins són els seus objectius. «Aquesta vida, aquesta lluita, aquesta mort, / transformades en ritmes transparents de bellesa, / de puresa», es converteixen en poesia i, més, en una poesia inicialment idíl·lica, o pastoril, però hi ha, entre els qui formen part d'aquesta terra i els poetes que la canten, un vertader abisme. Diu: «Cadascú va a la feina / que li pertoca, humil, i amb els seus instruments / cadascú: els artistes amb sons, línies, mots / d'una precisió difícil, d'una màgica / vibració —i els pagesos

* Transcripció resumida de l'exposició oral.

amb relles, / amb aixades i falçs, no pintades, no líriques, / empeses, des del fons de tot el seu esforç, / devers la terra dura, exigent i real, / la terra que ells no veuen amb ulls que transfiguren.» Amb altres paraules: hi ha dos discursos, el discurs real —el discurs de la terra, el discurs del camperol— i el discurs del poeta, un discurs, aquest, que tendeix a idealitzar la terra i que ho fa en dos sentits: «Hom somia, en l'aurora daurada, / els paradisos, els segles d'or que mai no coneguéreu», és a dir, els paradisos «virgilians». I continua: «no sabeu res de faules clàssiques, ni us importa; / res de poemes cultes ni d'amorosos Títirs. / Això, què us donaria?». Ara: «tampoc no sabeu / de lírics afalacs, de socials poemes, / de qüestions que entre ells manegen els poetes». I estableix les distàncies: ell s'acosta a la terra «amb emoció nova», «més a prop, tal vegada, / dels apòcrifs pastors deliciosos / que d'una preocupada lírica social / —però ignorem, al cor, l'últim racó». És a dir: tots dos, tant els qui fan poesia bucòlica, com els qui fan poesia social, no donen la veritable realitat de la terra. Aleshores, quina és aquesta realitat que ell convertirà en el centre dels seus versos? Aquesta realitat és el mer fet d'existir. «Contemplaré, diré, per terres sempre vistes, / tothora amb mi des del començament, / els homes que hi recullen una ciència antiga / —aquesta vida, aquesta lluita, aquesta mort—, / car són, gosaré dir-ho, jo mateix o el meu somni.» I afegeix:

Una bellesa —com us ho diria?—
d'existència unida a la més vella terra,
d'humanitat que resta més a prop dels orígens,
de poble meu amb un fresseig d'aurora.

En el poema que clou el recull, titulat «L'arribada», insisteix en el que és el rerefons del contemplador poètic de la geografia que coincideix amb un geògraf que es pregunta i pregunta, i també del que converteix aquest paisatge o aquesta terra en un motiu de reflexió sociològica. Parla del paisatge, de la perennitat del paisatge. Parla de l'olivera i dels garrofers i dels pins i es pregunta: i l'home? Diu: «L'home? L'endevineu per l'església, les cases», pel paisatge, perquè l'home forma part del paisatge, és paisatge. «No són per a aquest home, aquests indrets, paisatge, / sinó terra costosa i útil, un món proper; / i l'esgardeu i gairebé el paisatge és ell, / peça amb lents moviments d'un quadre somniós.» A aquest home que existeix i que forma part del paisatge, li poden mancar béns: «I si us manquen tants béns, us sabeu, com tothom, / desheretats per sempre d'una estranya fortuna. / Això pot dir-vos ara un vers humil. La resta, / l'explanaran, solemnes, molt experts sociòlegs.» I afegeix:

Però el crit de la terra als seus solcs us rebat,
i una vella cultura, perfecta en els seus límits,
té respostes precises per a justes preguntes,
i ara i adés s'estén una illusió nova,

i una festa es fa lloc, senzilla, entre exigències,
i un posat ferm menysprea angoixes importunes,
i, elemental, la vida té un gust immediat.

Aquest començament i aquest final exposen amb tota claredat quin és el món dins del qual es mou. La reflexió sobre la terra i sobre la gent que la sofreix, que la viu, que la treballa, s'inaugura amb una evocació de la vellesa i sobretot de la solitud que comporta la vellesa, i, per tant, amb una mena de confusió —i dic «confusió» amb tota la intenció— entre el *jo* poètic i el *jo* real, entre el *jo* que presideix els poemes i el *jo* que els produeix. S'inaugura amb una reflexió sobre ell mateix, sobre ell mateix marcat per la vellesa i sobre ell mateix marcat per la solitud. Diu: «Mireu la soledat o aquest vell, / mireu com aneu envellint-vos. / És un pou cada vegada més profund, / cada vegada és més petita la boca de claror: / al fons hi habita un cor de soledat. / Què n'he de fer, d'aquest cor meu que s'apaga?» Només queda el record: «Adéu, me'n vaig, us cercaré pel record». A partir d'aquí construeix una elegia sobre el seu món, un món que es va escolant, perquè ell mateix es va escolant. Així, el món que descriu, és a dir, el món de records, que va comptabilitzant al llarg dels poemes, gira al voltant d'uns fets o d'unes idees més o menys puntuals. En primer lloc, la consciència mil·lenària: ell és el resultat de molts segles, però és també un simple anunci del futur, al capdavall, una anella en la cadena infinita del temps. Per això, immediatament després del poema sobre la vellesa, evoca la història, una història mil·lenària de déus, de pedres amagades sota la terra i de guerres. Dins l'herència que aquest *jo*, meitat *jo* poètic, meitat *jo* real, assumeix hi ha la llengua, un dels seus components centrals, amb la terra i els costums. «La paraula», diu ell. «Una herència imprecisa passava de les mans, / de la ment, de la llengua del pare a les dels fills. / Amb la terra rebien uns costums i una parla», «aquesta parla pròpia per la qual eren ells, / no uns altres; una parla / de terrassans, de mariners, / que conformava el seu pensar, / no estranya als puigs, als camps, / a l'ona repetida que els cenyia, / a l'aire més subtil, més íntim que alenaven.» I quan va desgranant el que suposa aquesta llengua, no sols evoca els sentiments i les emocions, sinó que, a més, evoca les rondalles i les cançons, és a dir, tot el que forma part de l'essència de la llengua. O de la paraula. Dins l'herència, hi figura també el treball. Aquest *jo* vell, que parla de la terra —de l'«altra» terra: de la no poètica—, va lligant, dins aquest món d'evocació, records i observacions. Fa retrats, mai individualitzats, sempre genèrics, és a dir, típics. Transcriu monòlegs d'alguns dels personatges, i explica històries. I, així, pels versos del llibre transiten pagesos, carreters, saliners, ferrers. Dedicat tot un capítol a les dones. Un capítol que en si mateix és un mosaic. Mentre que els saliners i els carreters són sempre genèrics, sense un nom específic, les dones que apareixen amb els seus problemes, relacionats òbviament amb la feina i la maternitat, són dones amb

nom, però sense cognom que les identifiqui, i conformen una mena de teixit, que permetria al sociòleg invocat en el darrer poema d'explicar la situació de la dona. No de la dona poètica, sinó de la dona real. De carn i ossos. I no sols explica oficis, per dir-ho així, és a dir, el treball traduït en un ofici; no sols parla de la dona com a companya de l'ofici, sinó que conta autèntics drames rurals, que, malgrat les diferències de temps i de sentit, podrien fer pensar, ni que fos vagament, en Giovanni Verga. O Víctor Català. Per exemple: n'hi ha un sobre un homicidi. No queda clar, dins la complexitat de la qual parlava Joan Triadú, si és un homicida concret, vull dir, un que mata l'altre per odi (que és el que sembla) o si és un homicida genèric en el sentit que un món clos porta fatalment a l'odi i a la mort. N'hi ha un altre sobre el suïcidi d'un foll, devorat per un sentiment de culpa. O sobre una possible violació nocturna, no sé si real o imaginada. «Serà la gargamella calenta de la nit / la que violi un somni de donzella.» Ara: no solament explica els oficis o conta drames rurals, sinó que parla també dels motors que mouen els qui viuen en aquesta terra. Per exemple: l'amor, la pluja i la lluna, a la qual al·ludia Joan Vilà-Valentí. Una lluna que es contraposa al sol i que, de fet, és la que governa: «El sol, amb el seu esclat, duu la vida a la terra; / però la lluna governa els subtils moviments ocults.» Hi ha un joc entre sol i lluna: un porta la vida i l'altra la dirigeix, anava a dir, ocultament.

A partir del poema divuit, Villangómez reprèn de forma explícita l'elegia pel temps que s'escola i per la mort, l'elegia que hem vist apuntar en el poema dos, el de la vellesa, i que havia estat interrompuda pel joc dels records. Ho fa en un poema dedicat als molins que desapareixen. O han desaparegut. «El vent ens diu que aquell temps ja ha passat.» El temps dels molins. El temps, per tant, de la joventut. I afegeix melangiosament: «però el vostre cos eixalat ens testimonia / que no és gaire llunyà aquell món perfecte, / al qual daven una música patriarcal / les vostres ales alegres. / Perfecte temps rodó / que semblava fora del temps, / i que un dia cruixí i s'esberlà: / i ens trobarem que anàvem no sabíem a on, / mes no ignorant que el temps continuava». Amb altres paraules: el temps perfecte del passat que un dia s'esberla i ens deixa sense saber on anem. I acaba el poema: «Tot saludant aquests temps nous, / entonem al molí una somniosa elegia, / entremig del vent net, bell i desenfeinat.» Aleshores l'home s'ha convertit ja en un sac de records: «Molt lluny, a l'altra banda d'aquest mar, / del mar, enterraran aquests records que són encara.» És a dir: un home carregat de records, per això és vell i per això se sent sol, com diu en un dels poemes citats. I se sent camí de la mort.

JOAQUIM MOLAS
Membre de la Secció Històrico-Arqueològica
de l'Institut d'Estudis Catalans